

конструктивного об'єднання і сочетання творчих і технологічних концепцій личностного розвитку майбутнього педагога.

*Годлевська А.І.
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова*

ЦІННОСТІ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ

Входження України до загальноєвропейського простору вищої освіти передбачає якісні зміни в системі підготовки фахівців, які можна реалізувати або копіюючи форми і кількісні характеристики освітніх європейських реформ, або відтворюючи свій власний потенціал, вибудовуючи свою стратегію реформування вищої освіти.

В основних державних документах освіти підкреслюється, що в епоху державного й духовного відродження України, пріоритетна роль належить розвитку національної системи освіти і виховання, яка має забезпечити вихід молоді незалежної української держави на світовий ринок.

Державна національна програма „Освіта” (Україна ХХІ століття) головною метою національного виховання визначає: набуття молодим поколінням соціального досвіду; успадкування духовних надбань українського народу.

Аналізуючи процеси, що відбуваються у молодіжному середовищі в сучасному світі, ми змушені констатувати: серед молоді досить широко поширене інакомислення; процвітають різноманітні форми дискримінації за груповими, віковими, статевими та іншими ознаками. Тому педагогам слід стати на перешкоді поширення серед молоді таких небажаних явищ і впливів, сприяти формуванню гуманістичного світогляду, вихованню толерантності, ціннісного ставлення до кожної людини, якої б національності, віросповідання, політичних поглядів та установок вона не була, до якого б соціального прошарку не належала.

Враховуючи усі соціальні, економічні, політичні, психолого – педагогічні чинники, що впливають на розвиток особистості молоді людини нинішньої України, ми мусимо визнати, що пріоритетна роль має належати орієнтації на полікультурні принципи, вихованню толерантності як засобу профілактики екстремізму, національної, расової і релігійної ненависті, жорстокості, агресивності, на становлення у кожного гуманістичного світогляду.

Входження нашої країни у новий історичний період розвитку, відновлення національних традицій висувають на перший план проблему гуманістичного виховання особистості – виховання, зорієнтованого на засвоєння загальнолюдських цінностей. Саме теоретичне осмислення значення цінностей освіти в процесі духовно-морального виховання студентів є метою нашої статті.

Цінності – це значущі явища суспільного життя, які є своєрідним еталоном, ідеалом людства [1, 130].

Терміном “цінність” позначаються як самі явища, так і ціннісні відносини, що породжують цілий спектр похідних від них розрізень: об’єктивних, індивідуальних і соціальних; позитивне чи негативне значення явищ природи, форм суспільної організації, історичних подій, моральних учинків, духовних витворів людства на конкретному етапі історичного розвитку [1, 130].

За допомогою ціннісних орієнтацій здійснюється зв’язок між цінностями та поведінкою [1, 133].

“Ціннісні орієнтації” – найбільш гнучка форма включення в механізм діяльності та поведінки особистості, що передбачає вільний вибір та всебічне врахування індивідуальних інтересів, “цінність” – позитивна чи негативна значущість об’єктів оточуючого світу. Як правило, оцінка визначається не стільки властивостями предмету як такими, скільки включеністю їх до сфери людської життєдіяльності, людськими інтересами, потребами, соціальними стосунками [5, 52].

Духовний світ студента, його цінності, ціннісні орієнтації, інтереси й мотиви, зазначає О.Кузнєцова, це та першооснова, яка протягом усього наступного життя визначає інтелект, раціональне осмислення навколишньої дійсності, професійну спрямованість, керує кожною дією, моральним і професійним самовизначенням [3, 24].

У структурі ціннісних орієнтацій педагога, провідне місце повинні посідати гуманність і розуміння системи правових цінностей. Педагог – співробітник освітнього закладу, який здійснює роботу зі створення гуманного педагогічно доцільного середовища для соціального становлення й саморозвитку вихованців, організовує педагогічну діяльність майбутніх фахівців, батьків на основі принципів гуманізму. Гуманізм як культурно-філософська традиція виходить з твердження про самоцінність людини і можливість людського виміру світу. Згідно з цим гуманістична концепція інформатизації суспільства повинна передбачати практичну діяльність, мета якої – благополуччя, щастя людей, утвердження таких цінностей, як досягнення високого рівня інтелекту людини, всього суспільства, високого рівня їх інформаційної культури, досягнення права на вільний розвиток як норми суспільного та індивідуального буття.

Гуманність – вершина моральності, оскільки в ній любов до людини, до всього живого поєднуються з милосердям, добротою, здатністю до співпереживання, альтруїзму, розумінням цінності і неповторності кожної людини. У зв’язку з цим, нам вважається адекватним розуміння гуманності “як якості особистості педагога, сукупності її морально-психічних якостей, що знаходить своє відображення в усвідомленому і співпереживаючому ставленні до людини як вищої цінності” [6, 1].

Отже, прагнення особистості до вибраних цілей, ціннісна характеристика її свідомості – це духовність. Духовність і моральність є важливими, базисними характеристиками особистості. Моральність – це сукупність загальних принципів поведінки людей у стосунках один до одного і суспільства. В сукупності вони складають основу

особистості, де духовність – вектор її руху (самовиховання, самоосвіти, саморозвитку), вона є основою моральності. Духовність імпліцитно несе в собі оцінний компонент і не може бути зрозуміла поза її аксіологічними характеристиками, вона безпосередньо пов'язана з афективно-емоційною сферою.

Філософи, які досліджують проблеми становлення особистості (Г.І. Ващенко, Ю.М. Завгородній, В.А. Зоц, В.О. Котусенко, О.В. Левченко, Ю.С. Терещенко) підкреслюють, що сформованість гуманістичних духовно-моральних ціннісних орієнтацій – найважливіша передумова активності особистості в соціальній та культурно-історичній творчості. Психологи досліджують моральні якості як складні психічні утворення крізь призму почуттів, потреб, свідомості, відносин (І.Д. Бех, Є.Б. Старовойтенко, О.В. Киричук, В.В. Клименко, В.І. Москалець, Г.М. Марків, В.Я. Сазонов). Не зважаючи на широке вивчення дослідниками різноманітних аспектів духовно-морального виховання, проблема виховання духовного світу молоді людини, питання, що стосуються особливостей її морального розвитку лише посередньо відображено в працях педагогічного спрямування, які розглядають духовне зростання особистості: зв'язок моральності та духовності (Е.К. Бистрицький, С.Д. Мягченко, Л.А. Попов, Н.Ф. Скрипченко); духовний розвиток молодих людей з врахуванням процесів, що відбуваються в сучасному суспільстві (Н.А. Бегека, І.В. Геращенко, В.А. Лекторський); специфіка формування гуманістичних цінностей (Л.В. Бабенко, О.В. Вишневський, А.Р. Грантович, С.Д. Леннок, Л.Є. Орбан). Проблеми у молодіжній субкультурі, труднощі у гуманістичному вихованні підростаючого покоління пов'язані перш за все, з тим, що особистість формується в умовах глобальної кризи культури, спрямованої у майбутнє. Функціонально неграмотні підлітки, учні та студенти, які зловживають алкоголем, вживають наркотичні та токсичні речовини з метою отримання гострих відчуттів; збільшення кількості підлітків, що не мають роботи, та тих, хто ніде не вчиться; люди, які живуть за рахунок батьків, бабць та дідусів; безробітні молоді спеціалісти; асоціальні молодіжні об'єднання та кримінальні угруповання – ось результат розходження між ідеєю та життям, словом та ділом, наслідки відмови від ідеалістичного начала в людині, тобто від загальнолюдських та духовних цінностей. Сучасна молодь важко інтегрується в соціальні структури. Особистий життєвий успіх значна її частина сьогодні пов'язує з матеріальною стороною життя та не готова розглядати його як умову для подальшого духовного розвитку власної особистості. Очевидно, що освіта поступово згортає як свою перетворюючу діяльність в духовній сфері суспільного життя, так і прогностичну функцію, тобто втрачає можливість впливати на процес формування суспільних ідеалів і цінностей.

Відомо, що філософи та психологи трактують термін “освіта” як процес пошуку та створення людиною свого власного образу. Педагоги під освітою розуміють єдність трьох процесів – освіти, виховання та розвитку в спеціально створених умовах з метою передачі та засвоєння соціального досвіду. А в цілому з позиції будь-якого підходу освіта розглядається як головна умова, при якій індивід засвоює соціальну традицію, отримує

можливість придбати суб'єктність (відповідальне ставлення до власного життя) та самореалізуватися в діяльності. Проте втілити цю ідею в практику функціонування інституту освіти поки не вдається. Відчуженість та розрізненість суб'єктів навчально-виховного процесу, його абстрактність та відокремлення від реального життя, діяльності та особистості учня (вчителя), викладача (студента) створюють ситуацію дефіциту духовності та гуманності, що в свою чергу виявляється в формах девіантної та делінквентної поведінки підростаючого покоління, повертається життєвою неспроможністю значної частини молоді.

Перечисленні вище симптоми соціального неблагополуччя можуть бути зняті через посилення тенденцій демократизації та гуманізації в системі освіти, більш тісного її зв'язку з життям, посилення особистісної значимості для тих, хто навчається, змісту матеріалу, що вивчається.

Проте знання, не осяяні духовністю, моральністю, високою культурою, не відбиті крізь призму гуманістичних цінностей, можуть завдати невиправної шкоди як окремій особистості, так і суспільству в цілому. Тому Національна доктрина розвитку освіти в Україні визначає пріоритетним завданням внутрішньої системи освіти формування особистості, здатної будувати свої взаємини з суспільством на засадах високої духовно-моральної культури.

Прагнення до побудови відкритого суспільства, гуманізації та демократизації всіх сфер суспільного життя і діяльності, якими позначена розбудова самостійної української держави, з усією гостротою виявили нагальність і необхідність надолуження відставання у вивченні та розв'язанні соціально-педагогічних проблем вітчизняної педагогічної науки та практики.

Сучасна система освіти потребує духовно розвинутих, компетентних в житті особистостей, оскільки особистість виховується особистістю, духовність викликається духовністю. І розглядати освіту підростаючого покоління (освіта + виховання + розвиток) як етап підготовки до життя – значить штучно стримувати його особистісний ріст та процес становлення індивідуальної та соціальної суб'єктності. В сучасній ситуації суспільного розвитку людини важливо реалізуватися в якості творця власної долі та імпровізатора у виборі засобів самопізнання, самоактуалізації, самодопомоги. Але для початку йому необхідно хоча б навчитися долати елементарні побутові труднощі та позбавлятися злиднів, шукати та знаходити допомогу і підтримку соціально прийнятними способами. В закладах дошкільної освіти, в масових загальноосвітніх школах та вузах поки цьому не вчать. Як і раніше перевагу надають так званим ЗУНам (знанням, умінням, навичкам) з дисциплін, які вивчаються. Проте освіченою може вважатися та людина, яка зможе сприймати все, що захоче і що їй здається потрібним, не порушуючи при цьому прав інших людей; хто знає, як та звідки отримати потрібні їй знання і яким чином перетворити їх у чіткий план дій.

Звідси постають нові вимоги до гуманітарного знання: воно має бути здатним до генерації різноманітних логіко-семантичних моделей соціальної дійсності, до зміни

структури пізнавального процесу в цілому, до появи нових засобів об'єктивізації, репрезентування і передачі знання, до тенденцій підвищення теоретичного рівня, до аналізу реальних чинників розвитку суспільства, формування його культури.

Інформаційна техніка і найновіші інформаційні технології поступово стають невід'ємними складовими елементами соціальної системи, на зразок того, як свого часу – книгодрукування, зв'язок, телебачення та інші системи масової комунікації [2].

Найсуттєвіша потреба сьогодення міститься не тільки в розширенні процесу інформатизації суспільства, а насамперед, в його гуманізації, вирішенні всіх цивілізаційних проблем, які постають, з урахуванням потреб, цілей, можливостей як суспільства в цілому, так і окремої людини.

Педагогічний аналіз ролі та діяльності різних соціальних інституцій, що є середовищем соціалізації майбутніх спеціалістів, дозволяє виокремити унікальні якості та провідну роль вищої школи у цьому процесі, яка є тією установою, що за найважливішу мету має створення базових особистісних умов і можливостей подальшої соціалізації молоді, її навчання, морального і професійного самовизначення.

У вищому навчальному закладі духовно-моральне виховання – це процес організованого, цілеспрямованого як зовнішнього, так і внутрішнього впливу педагога на духовно - моральну сферу особистості, яка є системоутворюючою її внутрішнього світу. Цей вплив носить комплексний, інтегрований характер відносно почуттів, бажань, думок особистості.

В межах освітнього закладу він опирається на певну систему цінностей, яка закладена в змісті освіти і актуалізується позицією педагога. Вибір цінностей опосередковується творчим потенціалом педагога, гуманізмом його особистості. В педагогічному плані вибір аксіологічних пріоритетів є вибором об'єктів духовних потреб особистості, які повинні ввійти у свідомість і душу вихованців, стати його внутрішнім „я” в процесі інтеріоризації. Таким чином, здійснення духовно-морального виховання в умовах освітнього закладу (вузу, школи тощо) можливо на основі ціннісного потенціалу змісту освіти.

Включені в зміст освіти цінності як досвід емоційно-ціннісного відношення до світу знаходяться там імпліцитно і потребують виявлення. А вже виявлені, структуровані, дидактично перероблені і прийняті педагогом в якості особистісної системи цінностей, вони можуть стати основою системи ціннісних орієнтацій вихованців, які проявляються в силу вікових можливостей, підвищенням інтересом до пошуку ідеалів і смислу життя, ядром системи духовно-морального виховання в освітньому закладі.

Процес морально-духовного виховання вихованців на основі включення ціннісного потенціалу в зміст освіти як система поглядів, цілей, ідей, уявлень може бути описаний як сфера духовного виробництва, продукт якого – не присвоєння духовних і моральних цінностей, і особистісних смислів, розкриття сутнісних сил діяльнісних здібностей вихованців, формування в них внутрішньо особистісних орієнтирів і певної ієрархії у відношенні зі світом і собою. В умовах освітнього закладу ця мета досягається, перш за

все, через засвоєння змісту освіти, опосередкованого духовним світом педагога, де – освіта не вивчення предметів, а розвиток особистості предметами: на першому плані є особистість, суб'єкт, його інтерес, а предмети – тільки засоби (як зазначав ще відомий російський педагог П.Ф. Каптерев) [4]. Згідно ціннісної концепції сучасної дидактики, процес навчання є одночасно процесом спрямованого духовного розвитку і виховання.

Зміст духовно-морального виховання є вираженням важливих вимірів буття людини, його відносин і діяльності, в соціумі, духовній сфері природи, яке представлене в змісті освіти. Окрім знань і способів діяльності воно включає досвід творчої діяльності і досвід емоційно-ціннісного відношення. Цілісність картини світу і визначення людини в ньому досягається комплексом базової і додаткової освіти на основі єдності змістової і процесуальної сторони освіти, його освітньої, виховної і розвивальної функції, єдності цілей і цінностей, взаємодоповнювальності змісту, а також єдності вимог зі сторони педагогів і вихователів. Відкритість процесу духовно – морального виховання забезпечує поєднання обов'язкового і додаткового компонентів при опорі на навчальні курси, перш за все, гуманітарної спрямованості, надаючи тим самим широкі можливості вибору змісту у відповідності з особистісними потребами вихованців і педагогів.

Посилення в змісті освіти інформативного і варіативного начала як ведучих тенденцій його розвитку веде до розмивання його ціннісного ядра, блокуванню афективно-емоційної сфери учнів, тим самим поступово знижує роль базових знань в духовно-моральному вихованні – процес, який необхідно призупинити всіма можливими засобами.

Таким чином, використання цінностей освіти в процесі духовно-морального виховання студентів досягає оптимального рівня, якщо виявлені можливі об'єкти духовних потреб (ціннісних орієнтирів) вихованців в базовому освітньому компоненті і поєднанні з гуманістичною ціннісною орієнтацією викладача, що передбачає єдність особистісного способу життя і форм педагогічної співпраці. Така співпраця, безперечно, є основою творчого росту педагогів і студентів, здорової моральної атмосфери, а, отже, однією із найважливіших умов укріплення духовного здоров'я особистості.

Зміст духовно-морального виховання є відображенням важливих вимірів буття людини, її стосунків та діяльності в соціумі, духовній сфері, природі, представленими у змісті освіти. Окрім знань і способів діяльності, він включає досвід творчої діяльності та досвід емоційно-ціннісного ставлення. Цілісність картини світу та визначення місця людини в ньому досягається комплексом базової та додаткової освіти на основі єдності змістової і процесуальної сторін навчання, його освітньої, виховної і розвиваючої функцій, єдності цілей і цінностей, взаємодоповнення змісту, а також єдності вимог зі сторони педагогів і вихователів. Відкритість процесу духовно-морального виховання забезпечує гармонійне поєднання обов'язкового і додаткового компонентів при опорі на навчальні курси, перш за все, гуманітарної спрямованості, надаючи тим самим широкі можливості вибору змісту у відповідності з особистими потребами студентів і педагогів.

Л і т е р а т у р а

1. Бутківська Т.В. Ціннісний вимір соціалізації учнів // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 130-137.
2. Джинчарадзе Н.Г. Інформаційна культура. – К.: “Українські пропілеї”, 1999. – 147 с.
3. Кузнецова О. Дослідження ціннісних орієнтацій студентів педагогічних вищих навчальних закладів // Початкова школа. – 2003. - № 9. – С.24-26.
4. Петракова Т.И. Сохранение здоровья учащихся в контексте проблем духовно-нравственного воспитания // Проблемы освіти. – К.: Науково-методичний центр вищої освіти Міністерства освіти і науки України, Вінницький соціально-економічний інститут Відкритого міжнародного університету розвитку людини “Україна”, 2005. – 331 с.
5. Соціальна педагогіка: категорії і поняття: Словник / Авторський колектив Сейко Н.А., Коляденко С.М. – Житомир, 1999. – 55 с.
6. Ткаченко М.В. Педагогические условия воспитания гуманности как профессионально значимого качества личности учителя: Автореферат дис. Канд. Пед. наук. – Одесса, 1996.

А н н о т а ц и я

В статтє раскрывається значення цінностей образования в процесі духовно-нравственного воспитания студентів.

*Ковчина І.М.,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова*

СПЕЦІАЛЬНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ДО СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ (ЧАСТИНА 1)

Зміст підготовки соціальних педагогів до здійснення соціально-правової діяльності – складний навчально-науковий процес. Аналіз наукової літератури показав, що ґрунтовною підготовкою студентів (або соціальних педагогів, або соціальних працівників) до здійснення захисту прав дітей, сім'ї та молоді у різних соціальних середовищах у педагогічному університеті не займаються. Як уже відмічалось вище (параграф 2.1, 2.2 та 5.3), до змісту базових курсів, що вивчаються студентами протягом п'яти років, не входять питання навчання правам та обов'язкам дітей та молоді, тобто не формуються правозахисні знання студента, який повинен буде у своїй практичній діяльності передавати такі знання клієнтам. При вивченні предметів циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки (окрім курсу „Правознавство – 81 год. у шостому семестрі), природничо-наукової підготовки, професійно-орієнтованої та науково-предметної (окрім курсу „Соціально-педагогічна профілактика правопорушень (7-8 семестри – 162 год.) знання із прав та обов'язків особистості використовуються дуже рідко, а тому знання та уміння, отримані у ході вивчення зазначених курсів не знаходять